

Upplands fornminnesförening

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1966–1967

IN MEMORIAM

Under det gångna verksamhetsåret har Upplands fornminnesförening förlorat två inom fornminnes- och kulturminnesvården kända personer, nämligen f. riksantikvarien Sigurd Curman och professor Johnny Roosval. Den förstnämnde utsågs till hedersledamot i Upplands fornminnesförening år 1946. Fornminnesföreningen bevarar de bortgångna i tacksam hågkomst.

STYRELSEN

Fornminnesföreningens styrelse har arbetsåret 1966–1967 haft följande sammansättning:

Landshövding Olov Rylander, Uppsala, ordförande
Professor em. Sven Hörstadius, Uppsala, vice ordförande
Friherrinnan Beth de Geer, Upplands-Väsby
Direktör Göran Knutsson, Uppsala
Bankdirektör Gunnar Rosenborg, Uppsala, skattmästare
Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare
Direktör Eric Wolrath, Uppsala
Notischef Ellis Edman, Uppsala
Arkivarie Wolter Ehn, Uppsala
Ingenjör Eric Åberg, Uppsala
Rektor Nils Göransson, Sollentuna
Stadsbibliotekarie Thore Floderus, Enköping

Utsedda av Uppsala läns landsting:

F. landstingsman Harald Gustafson, Gamla Uppsala
Lantbrukare Birger Karlsson, Härkeberga, suppleant

Utsedda av Stockholms läns landsting:

Riksdagsman Martin Söderquist, Solna
Herr Eric Skånberg, Lidingö, suppleant

Utsedda av Uppsala stad:

F. d. förste arkivarie Manne Eriksson och lektor Stiv Jakobsson med fru Inga-Maja Ahlsén och tjänsteman Sven Edman som suppleanter.

Förvaltningsutskott: Landshövding Rylander, ordf., professor Hörstadius, f. d. förste arkivarie Eriksson, direktör Wolrath, f. landstingsman Gustafson, riksdagsman Söderquist, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer. Föreningens revisorer har varit bankkamrer Gösta Holdo och lantbrukare M. Ehrengren med dir. L.-O. Lindqvist och kamrer Tore Kihlberg som ersättare. Av Uppsala stad utsedd revisor har varit maskinist Rolf Kassin med köpman Herbert Ahlqvist som suppleant.

PERSONAL

Ordinarie tjänstemän hos Upplands fornminnesförening har varit landsantikvarie Nils Sundquist och antikvarie Anna-Märta Berg. En arvodesbefattning som extra amanuens har innehafts av fil.kand. Lars Gezelius. Vid arkeologiska undersökningar har anlitats fil.stud. Ulla Löfgren, fil.stud. Birgitta Fredriksson samt fil.kand. Astrid Sjöberg.

Som arkivarbetare, avlönade med medel från Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen, har tjänstgjort Anna-Lisa Ström, Aina Larsson, Frymeta Flam, Gunnar Dahlén och Sven Österberg samt fr. o. m. 20 febr. 1967 Mac-Erik Thorell.

MEDLEMMAR

Antalet medlemmar i Upplands fornminnesförening uppgår till 3 146, därav 94 ständiga. Under året har tillkommit 136 och avgått 132.

ÅRSMÖTE, UTFLYKTER OCH VINTERTING

Årsmötet hölls Annandag Pingst (30 maj) 1966 i Korsängsskolan i Enköping under ordförandeskap av landshövding Rylander. Stadgeenliga val företogs, revisionsberättelsen upplästes och ansvarsfrihet beviljades skattmästaren och styrelsen. Till föreningens hedersledamöter utsågs friherrinnan Beth de Geer och chefsbyggmästare Anders Diös. Till medaljörer valdes kyrkvärd Herbert Lennartsson, Veckholm, förrådsförvaltare Georg Wahlström, Söderfors, och konservator S. E. Vingedal, Täby. I samband med årsmötet ägde vårutflykten rum med besök vid Stabyhögen

i Uppsala-Näs, Höja säteri, Skattmansö, Vittinge kyrka och Sala, där middag intogs på Stadshotellet.

Höstutflykten ägde rum söndagen 25 sept. 1966, varvid Norrsunda och Skånela kyrkor, Vallstanäs, Torsåker och Skånellaholm samt Norrsunda hembygdsgård Vran studerades.

Vintertinget hölls söndagen 5 februari 1967 på Upplandsmuseet. Arkivarie Wolter Ehn talade om »Uppländsk byorganisation» och demonstrerade i anslutning härtil äldre byhandlingar, bystavar m.m. Disa Gilles pris tilldelades Sollentuna hembygdsförening och utdelningen ur Landshövding Hilding Kjellmans hembygdsfond tillföll Läbyvads hembygdsförening.

ÅRSANSLAG

För år 1966 har Upplands fornminnesförening erhållit i anslag från Uppsala stad kr. 35 500, från Uppsala läns landsting kr. 17 000 och från Stockholms läns landsting kr. 6 500. Det statliga bidraget till landsantikvarie- och antikvarielönerna har utgått med kr. 65 849.

FORNMINNESVÅRD OCH KULTURMINNESVÅRD

FORNMINNESÄRENDEN

Arkeologiska undersökningar

Följande fornlämningar har under verksamhetsåret 1966-67 undersökts efter förordnande av Riksantikvarieämbetet:

I *Lövsta 3¹, Bälige sn.*, har ett tiotal fornlämningar undersökts, vilka torde tillhöra senare delen av bronsåldern. De bestod av åtta gravar belägna på åsmark samt i en sänka nedanför åsen en sotjordshög och ett skärvstensröse. Gravarna, flacka högar och stensättningar av varierande storlek och konstruktion, innehöll centralgropar med brända ben. I ett fall utgjordes graven av en skelettgrop med förmltnade benrester. Bland fynden finns en mindre bronsring och en bronsnål. En delvis dubbel barriär av storsten inom blockrik terräng, vilken i halvcirkelform begränsade åsplatåns yttersta del, torde vara naturbildning och utgöra s.k. isskjutna vallar. Sotjordshögen och skärvstensröset i åssänkan befann sig på mark med nedgrävda skärvstensgropar, varav ett tiotal doldes av dessa båda fornlämningar.

Å *Berthåga krematoriekyrkogård, Helga Trefaldighets församling*, har ett flertal gravar, flacka högar och stensättningar, undersökts. Bland fynden finnes större kvantiteter lerklining och keramikskärvor av för-

modad bronsålderskaraktär, vilka torde tillhöra ett underliggande boplatlager med stolphål. Undersökningen är ännu ej avslutad.

I *Skärfälten I¹* samt *Söderby I¹, I²* och *Ubby I¹, I², Uppsala-Näs sn*, har ett tiotal anläggningar undersökts, en flack hög och mindre stensättningar. Bland fynden finns, förutom brända ben, en bronsspiral, keramik, järnföremål samt en brynsten.

I *Gunnarsbo I¹, Hållnäs sn*, har med anledning av påträffade ev. fornlämningar en kontrollundersökning utförts, vilken visat att det torde röra sig om odlingsrösen.

Besiktningar och yttranden

Följande besiktningar har utförts under verksamhetsåret 1966–1967 och yttranden avgivits till Riksantikvarieämbetet:

Förslag till generalplaner och byggnadsplaner har granskats för Tierp, Gimo samhälle, Bro samhälle, Nöttö i Västlands sn, Fasma 5:5 i Tensta sn, Ramstalund i Ramsta sn, Trogsta 3:9 och 3:6 och Märsön i Enköpings-Näs sn, Gränby i Vaksala sn, Grandins gårde, Storstreta, i Ärentuna sn samt delar av Gamla Uppsala och Sunnersta inom Uppsala stad.

Förslag till grustäkter har granskats vid Röbo, Uppsala stad, Nederbacka 1:2 och 1:4, Överbacka 1:1 och Prästgården 1:1, Ärentuna sn, Hov 1:1 och 5:1, Rasbo sn, Åsby 3:20, Tensta sn, Skokloster 2¹, Norsholmen och Prästskogen, Skoklosters sn, Alby 1¹ och Vi 1¹ och 2¹, Övergrans sn, Ål 1:2, 1:4 och 2:1, Vårfrukyrka sn samt inom delar av Järlåsaåsen i Nysätra sn, Brunnaåsen i Lena sn och Sandbyåsen i Västlands sn.

Förslag till vägomläggningar har besiktigats vid Örsundsbro, Gryta sn, Skärfelten, Söderby m. fl. fastigheter i Uppsala-Näs sn, Månkarbo, Tierps sn, Viggeby 1⁵, Husby-Sjutolft sn, vägen Trekanten-Storstreta-Trollbo i Gamla Uppsala och Ärentuna socknar samt förslaget till vägbank mellan Koholmen och Ytterholmen i Torsvi sn.

Förslag till avstyckningar har varit föremål för granskning i Skärtomt 1:1 och Årby 4:4 i Lena sn, Resta 3:14 i Nysätra sn, Ekbolanda 1:5 i Hagby sn samt Golvasta 2:2 i Tensta sn.

Förslag till fritidsbebyggelse m. m. i Ulleråker, Jumkils sn, Tyresta 1:9 och 1:3, Litslena sn, Forssa 2:11, Hagby sn, Rölunda, Häggeby sn, Lejsta 6:23, Rasbo sn, Kjettinge 1:4, 1:5 och 1:6, Börje sn, Sävsta 1:2, Husby-Sjutolft sn, Torslunda 3:1, Fröslunda sn, Jortslunda, Alunda sn, Valhammar 2:4, Ärentuna sn, och Karby 7¹, Vendels sn.

Övriga fornlämningsärenden har varit granskning av radiolänkstation vid Bålsta, Husby-Sjutolft sn, högspänningskabel i Gamla Uppsala, ledningsdragning Bredåker-Gräska, Rasbo sn, transformatorstation vid Myrby, Gamla Uppsala, parkplanering och terrasseringsarbeten i området kring Sala källa i Vaksala samt besiktning av gravfält m.m. i Nibble-Ulunda, Tillinge sn, Högbys 1⁶, Långtora sn och Högsta 1⁶, Bälinge sn, hotade av skadegörelse.

BYGGNADSÄRENDEN

Kyrkorestaureringar m.m.

I följande kyrkor har i samband med restaureringsarbeten uppmätningar och fotograferingar skett: I Ekeby kyrka, vapenhusets gavelblindingar, i Funbo kyrka en medeltida skåpnisch m.m. i sakristian. I Husby-Långhundra kyrka medeltida fönsterindelningar samt skarv i långhusets södra yttervägg, i Tensta kyrka västgavels medeltida portal samt mursocklarnas tegelprofiler, Vaksala kyrka västgavels medeltida fönster, i Ärentuna kyrka norra innerväggens konsolhöjder.

I Gamla Uppsala kyrka har vid arbeten under sakristians golv botstolsten till en förmodligen under 1900-talet riven äldre tegelkällare uppmätts och fotograferats.

Vid Björklinge kyrka har vid anordnande av belysning medelst lyktstolpar utmed kyrkans södra fasad grunderna påträffats till ett rivet vapenhus samt en fristående strävpelare. Lösfynd är en medeltida brakteat.

I Tegelsmora och Vendels kyrkor har timrade underlag för takryttare uppmätts och fotograferats.

Ärenden inom Uppsala stad

En preliminär sammanställning av fotomaterialet från de byggnadshistoriska undersökningarna i Uppsala domkyrka har upprättats.

Inom Domkapitelshuset har vid nyinredning i nedre våningen samt mellanvåningen emot St. Eriks gränd undersökningar utförts.

I Gustavianums södra sal har det befintliga golvet uppmätts och fotograferats före det nya parkettgolvets inläggande.

I Universitetsparken har vid dragning av telefonledningsschakt grunderna påträffats till den trädgårdsmur, vilken tidigare kringgärdade Gustavianums trädgård. Muren hade en vällagd ytersida av huggna sandstensblock på gråstenssockel. Dessutom har vid arbeten grunden till en sidolänga till det s. k. Ekermanska huset påträffats. Delar av sten-

läggningen till den mellan de båda byggnaderna löpande f. d. Rundelsgränd frilades även.

Vid nedsättande av pelarfästen till en spärkredja mot trafik över Universitetsplatsen har delar av Uppsala gård kommit i dagen.

I Uppsala slott, södra tornet, har å dörrar i flertalet våningar rödfärg konstaterats, förmodligen tillkommen vid tornets ursprungliga inredning som fängelse vid 1800-talets början. I åtminstone ett fall var dörren försedd med en mindre kontaktlucka.

I Kv. Rådhuset nr. 10 har ytterligare partier av den under s. k. Thulegrävningen påträffade grusvägen från äldre medeltid frilagts och uppmätts.

I Kv. St. Erik nr. 6 och 7 har grunden till den byggnad för Uppsala universitetsbibliotek påträffats, vilken påbörjades innan platsen för nuvarande Carolina Rediviva slutgiltigt bestämdes. Grunden består av ett tätt liggande lager storsten utan murbruk, vilket vilar på en massiv rustbädd av dubbla, korslagda lager stockar i blålerans yta.

Inom Kv. St. Per har St. Pers kyrka fullständigt utgrävt och fotograferats. Uppmätningen har skett under ledning av arkitekt SAR Börje Blomé, Stockholm, och har utförts i samarbete med Tekniska högskolans institution för fotogrammetri i Stockholm samt AB Vägförbättringar, Stockholm. Kyrkan är enskeppig med smalare rakt kor. Långhuset har haft tre valvtravéer, koret två. Vid korets norra sida ligger sakristian. Senare tillbyggnader har försett kyrkan med korsarmar samt västtorn. Sakristian var vid undersökningen helt bevarad och infogad i bottenvåningen till det välbekanta sneda stenhuset vid Dragarbrunnsgatan. Kyrkan dateras till 1200-talets mitt och är till planen besläktad med Sigtuna Mariakyrka. Dess rivning påbörjades av Gustav Vasa 1544. Vid kyrkans rivning har källare inbyggts mellan fundamentmurarna under sakristian och det norra tvärskeppet. De båda 1500-talskällarna fungerade ännu 1966 såsom lagerutrymmen under de båda snedställda sten- resp. trähusen på gården St. Per nr 1. Bland lösfynden finnes bl. a. två på plats liggande gravhällar med namn och årtalen 1567 o. 1581, en profil till fönster i kalksten, ett fundament till dopfunt, tegel med bemålad puts, ett mindre antal medeltida mynt samt en oskadad kruka av medeltida blyglaserat rödgods med olivgrön glasyr. Sentida föremål såsom mynt, keramik, fajans, kritpipor m. m. utgör huvuddelen av fynden. Den på begravningsrika kyrkogården är ännu ej fullständigt undersökt. Kyrkogården begränsas i söder av en bogårdsmur, vars ena stiglucka 1965 frilades i fragmentariskt skick inom

grannkvarteret Kransen. Undersökning och uppmätning har bekostats av AB Vägförbättringar, Stockholm.

Inom Kv. Torget nr. 8 har ett rum av Uppsala franciskanklosters norra flygel frilagts och uppmätts.

I samband med grundschaktningar inom Kv. Ubbo nr. 3 har en skärning av den ytligt liggande sandåsen fotograferats.

Vid schaktningar för ledningsarbeten inom Stora torgets NV del har på någon meters djup tillvaratagits en förmodad dopfunt av trä i enkelt utförande, vilken insänts till Historiska Museet i Stockholm för konservering.

Fotograferingar inför förestående rivning har företagits av gårdarna Kv. Disa nr. 7, Kv. Hugin nr. 1, 2 och 4, Kv. Oden Ygg nr. 8, Kv. St. Erik nr. 6 och 7, Kv. St. Niklas nr. 4, 5, 6 och 19.

Uppmätningar under pågående rivning har fortlöpande skett i Kv. St. Per.

Inom Kv. Röksvampen, stadsäga 2718, har ett s.k. 6-stenarör fotograferats, vilket ligger inom planerad gatubreddning, och gatukontoret meddelats om dess existens.

Bevarade inredningsdetaljer från den s.k. Barowiakska teatern, vilka befinner sig lagrade i Valsätra, har besiktigats tillsammans med Kulturnämnden i Uppsala. Planerade lagerutrymmen för inventarierna i övervåningen av Ulva kvarn har även inspekterats.

I Gamla Uppsala har den gamla komministergården, vilken avses att återställas för församlingens brukande, fotograferats och uppmätning påbörjats.

Ärenden inom Uppsala län i övrigt

I Enköping har grunden till ett äldre hus påträffats i Kyrkogatan mitt emot Tingshuset. Dessutom har inför rivning av den s.k. Långholmen, Kv. Borgmästaren nr. 12, fotografering av huset skett samt en preliminär undersökning av byggnaden företagits.

I Gunnarsbo ¹, Hållnäs sn, har en smedja, vilken befinner sig i det pågående vägbyggets körbana, uppmätts och fotograferats. Smedjan är i gott skick, ehuru de lösa inventarierna endast delvis är bevarade. Hållnäs hembygdsförening har meddelats om smedjans utsatta läge.

Gröneborgs ruin, Kungs-Husby sn, vilken utsatts för åverkan under senaste året, har besiktigats och rapport om ruinens tillstånd insänts till Riksantikvarieämbetet. Eldning har skett inom ruinen och enstaka grundstenar på utsidan är nedfallna. Ett antal ungrädd växer intill ruinens murverk.

PUBLIKATION

Under året har föreningens årsbok UPPLAND 1966, under redaktion av Nils Sundquist, Manne Eriksson och Anna-Märta Berg, utgivits. Ur innehållet må anföras: »Gotiska kyrkor på norra mälärstranden med takryttare, I, Landskyrkor och ordenskyrkor» av *Nils Sundquist*; »Olof Sigfridssons hus och gård vid Stora torget i Uppsala, Skedet 1839–1963» av *Ola Ehn*; »Fyra uppländska ryor från 1700-talet av samma tillverkning?» av *Inger Estham*; »Mer om Sigtunabåtar» av *Arne Sundström* samt »Några nyförvärv till Upplandsmuseet» av *Anna-Märta Berg* och *Helena Harnesk*.

FORNMINNESFÖRENINGENS INKÖPSKOMMITTÉ

Inköpskommittén, som under året bestått av hrr Manne Eriksson, G. Rosenborg, E. Wolrath, E. Åberg och N. Sundquist, med antikvarie Anna-Märta Berg som sekreterare, har inköpt bl. a. en glasskål, signerad Edward Hald 1925, ett alrotsbord från 1780-talet, tillverkat av Jacob Siölin, Köping och Kungsör, ett par silverljusstakar, stämplade Carl Fahlberg, Uppsala, 1779, en supkalk av silver, tillverkad av Nils Hellberg, Norrtälje, 1809, en samling textilier från 1700-talets slut och 1800-talets första hälft, gratulationskort från sekelskiftet samt lergods från Uppsala Ekeby och St Eriks lervarufabriker.

KVEKGÅRDEN

Kvekgården, fornminnesföreningens friluftsmuseum för allmogekultur i Fröslunda socken från 1700-talets andra hälft, med mangård och fägård av omålade timmerlängor med halmtak, har varit tillgänglig för allmänheten och visats efter tillsägelse av vaktaren fru Larsson. Under året har en sanering mot träskadeinsekter utförts av Anticimex. Nytt tak har lagts på bostadshuset med värdefullt bistånd från ortsbör.

BIBLIOTEK OCH ARKIV

Upplands fornminnesförenings bibliotek och arkiv har under året utökats dels genom köp och gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. Arkivet har utökats med äldre fotografier av stort topografiskt värde.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGEN

Stiftelsen Upplandsmuseet

Stiftelsen Upplandsmuseet står i nära samarbete med Upplands fornminnesförening. Till särskild berättelse över Stiftelsen Upplandsmuseets verksamhet hänvisas.

Disastiftelsen

Disastiftelsen, ägare av Disagården, friluftsmuseet för uppländsk byggnads- och allmogekultur i Gamla Uppsala, har fortsatt sin verksamhet genom sitt verkställande organ Disanämnden. I *Disanämnden* ingår ledamöter, valda av Upplands nation, Upplands fornminnesförening, Uppsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala läns hemslöjdsförening, Uppsala läns husmodersförbund, Uppsala stad och Jordbrukareungdomens förbund. Nämndens verkställande utskott har, förutom av den av Upplands nation utsedda ordföranden prof. Tord Skoog, bestått av fru Karin Bratt, vice ordf., landsantikvarie Nils Sundquist, sekreterare, och vald av nämnden direktör Torsten Jancke, skattmästare.

Till underhåll av Disagården för år 1967 har Disastiftelsen från Uppsala stad erhållit kr. 3 000.

Disagården har under säsongen 1 maj – 30 sept. 1966 hållits öppen vardagar kl. 11–17 sön- och helgdagar kl. 13–17. Som vaktare har tjänstgjort herr Gösta Kjellén, Uppsala. Antalet besökare har varit 1 206. Ett flertal skolklasser från Uppsala (under lärares ledning får uppsalskolorna besöka Disagården utan avgift), Björklinge, Jumkil och Hagunda har besökt Disagården liksom Enskede Husmodersförening och Uppsala Vävskola. I likhet med föregående år har Svenska Ungdomsringens uppsalaavdelning fått disponera gården för dansaftnar mot en provision på inträdesbiljetterna.

Naturvårdsrådet för Uppsala län

Naturvårdsrådet har under 1966 fortsatt sitt arbete med att meddela länsstyrelsen rådgivning i de alltmer växande naturvårdsfrågorna, särskilt grustäktsärenden. Upplands fornminnesförening och Riksantikvarieämbetet representeras i naturvårdsrådet av landsantikvarien.

Uppsala 26 april 1967.

OLOV RYLANDER

ORDF.

Nils Sundquist

SEKR.